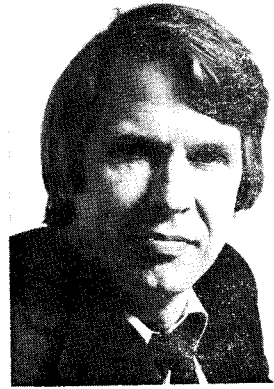

door mr. J. G. H. Krajenbrink

Mr. J. G. H. Krajenbrink is lid van de CDA Tweede Kamerfractie. Van 1973 tot eind 1980 was hij secretaris van het CDA in federatief verband.

Het CDA: kwaliteit en/of kwantiteit

Is het CDA tegengevallen? Is het CDA wel geworden wat we er destijds mee hebben beoogd? Hoe zit het met de identiteit van het CDA en welke koers moeten we voor de toekomst uitzetten? Het zijn dit soort vragen waarover thans in onze partij wordt gediscussieerd, nadat Hoogendijk de steen in de vijver gooide met zijn artikel in nummer 3/82 van dit tijdschrift.

Het is een discussie die nog in aanzienlijke mate is aangescherpt door de teleurstellende verkiezingsuitslag van 8 september j.l. Immers, nog nooit scoorde de christen-democratie zo laag en maar al te graag wordt ons voorgehouden door onze politieke tegenstanders, dat het afkalvingsproces, tijdelijk gestopt door de nieuwigheid rond de vorming van het CDA, thans weer met kracht voortgang vindt. Het opdelen van de Nederlandse politiek in een links (progressief) en een rechts (conservatief) blok mag dan niet zijn gelukt via het middel van de polarisatie, thans gaat blijken dat het zogenaamde politieke centrum, waar nog altijd de zo begeerde 'macht' ligt, vanzelf gaat verdwijnen ten gevolge van eigen zwakte en interne tweedeling. Aldus nog steeds onze wederpartijen. De feiten geven hen tenminste recht van spreken.

Hoe reageren wij op de huidige situatie? Als ik het goed aanvoel zijn er in de huidige stand van de discussie binnen het CDA twee hoofdstromen te onderscheiden. De eerste omvat globaal genomen al diegenen, die zich primair bezorgd maken om de *inhoudelijke koers* van onze partij. Zij stellen de vraag naar de identiteit van de christen-democratie en menen dat het CDA zich in een verkeerde richting ontwikkelt. Met name de wijze waarop in de dagelijkse praktijk inhoud wordt gegeven aan de C van het CDA wordt daarbij nogal eens onder de kritiek geplaatst.

Het CDA in zijn huidige verschijningsvorm is hen inderdaad tegengevallen, althans niet datgene geworden wat zij ervan hadden verwacht. Het *christen*-democratische gehalte van onze politiek dient in deze opvatting nu het primaire object

van onze bezinning te zijn. Een niet gering aantal van degenen die aldus denken hebben overigens het CDA reeds verlaten en politiek onderdak gevonden of gecreëerd in RPF of EVP, al naar gelang hun persoonlijke invulling van 'christelijke' politiek.

De tweede hoodstroom onderken ik in al die reacties die zich primair zorgen maken om het *afnemende zeteltal* van het CDA in de vertegenwoordigende lichamen. Het CDA als machtsfactor, ja als beleidsbepalende factor in de Nederlandse politiek, moet fors inleveren, zeker als men de huidige situatie vergelijkt met zo'n 20 jaar geleden. De hoop dat de vorming van het CDA als de ene christen-democratische partij een zodanig nieuw gezicht in de politieke arena zou zijn, dat daardoor de afbrokkeling van de drie oude partijen zou kunnen worden omgezet in een elan en nieuwe werfkracht, is de laatste jaren sterk aan het wankelen gebracht. Het CDA in zijn huidige verschijningsvorm is ook hen inderdaad tegengevallen, althans niet datgene geworden wat zij ervan hadden verwacht. In deze opvatting dienen wij ons vooral af te vragen hoe wij én ons huidige kiezerscorps kunnen vasthouden én nieuwe kiezersmarkten kunnen aanboren. Hoe kan het toch gebeuren, zo vraagt men zich af, dat van het enorme verlies van D'66 – een partij, die wel eens is aangeduid als een CDA zonder C –, eigenlijk niets ten goede is gekomen aan het CDA?

Ik realiseer mij een ietwat gechargeerd beeld te hebben gegeven. Toch meen ik dat het een herkenbare en daarom bruikbare onderscheiding is ten behoeve van de huidige discussie. Als bijdrage aan die discussie wil ik tegen de achtergrond van het bovenstaande de volgende opmerkingen maken.

'Op weg naar een verantwoordelijke maatschappij'

De zojuist gemaakte onderscheiding is

niet nieuw. Zij was ook al aan de orde toen de discussie over de vorming van die ene christen-democratische partij op gang kwam. De motieven die in de loop der jaren zijn aangevoerd om tot het CDA te komen waren vaak zeer verschillend. Men kan daarover het nodige lezen in bijv. het bij gelegenheid van de fusie uitgegeven boek 'De groei naar het CDA'. Toch meen ik dat de zojuist door mij aangegeven onderscheiding toen ook reeds in feite de discussie bepaalde.

En die discussie is in eerste aanleg ook afgeconcludeerd. Want het antwoord op de vraag wat wij nu eigenlijk met het CDA beoogden mag, ja moet primair worden gezocht in het daarvoor meest authentieke document: de nota 'Op weg naar een verantwoordelijke maatschappij'. Het was deze nota van de zogeheten Contactraad die de start van het CDA markeerde. Het was deze nota die, naar de opdracht van de drie toenmalige partijbesturen, de contouren moest bevatten van 'de maatschappij waarnaar wij streven', terwijl tevens moest worden aangegeven hoe de samenwerking tussen de drie partijen ARP, CHU en KVP kon worden uitgebouwd. In dat verband diende ook het karakter van de nieuwe partij aan de orde te komen. Het was deze nota die voor een doorbraak zorgde in de discussie tussen de drie partijtoppen. Het was deze nota die uitvoerig is besproken in de drie partijen en op welke basis een gemeenschappelijke resolutie is aangenomen, waarin de vorming van het CDA in gang werd gezet.

Ik heb de nota, welks totstandkoming ik als secretaris van de Contactraad van zeer nabij heb meegemaakt, nog eens zorgvuldig gelezen. Het is mijn stellige mening dat deze nota een herdruk waard is. Wie een nota als deze leest, weet veel beter dan wanneer hij bijv. het Program van Uitgangspunten doorneemt, wat de idealen van de christen-democratie zijn. Het taalgebruik is stellig hier en daar wat ge-

zwoelen, maar toch ontkomt de lezer niet aan de claim van dit document. De nota is een oprechte poging om te reiken naar meer dan het gewone, een oprechte poging om aan te geven waar christen-democraten op hun beste momenten mee bezig zijn. De lezer gaat beseffen wat ons eigenlijk met elkaar verbindt en wat ons ten diepste voor ogen staat. Ik zal niet bezwijken voor de verleiding om in deze lyrische bui breeduit de nota te gaan citeren, maar wek wel op er voor het eerst of bij vernieuwing kennis van te nemen.

De specifieke hoofdlijnen voor een christen-democratische politiek worden in die nota naar mijn mening nadrukkelijk en uitvoerig aangegeven. Het zijn natuurlijk de opvattingen van 10 jaar geleden. Maar zij geven goed aan in welke gedaante de toenmalige christen-democratie zich wenste te presenteren.

Wordt er over het CDA als machtsfactor ook iets gezegd? Jazeker! In hoofdstuk 6 van de in totaal 7 hoofdstukken tellende nota is het karakter van de nieuwe organisatie aan de orde en daarin wordt o.a. de wens uitgesproken 'dat velen in ons volk met hun eigen bezieling het antwoord dat wij moeten geven mee willen bepalen, kritisch willen beoordelen en tot dezelfde politieke opstelling kunnen komen'. En even verder wordt gesteld: 'het samenbindend element en het herkenningspunt zijn onze politieke strategie, ons actieprogramma en ons beleid, zoals wij die als antwoord aan de Evangelische oproep blijvend vorm willen geven.'

Ik weet zeer goed dat juist over deze passages nogal stevig is gediscussieerd zowel in de Contactraad als in en tussen de drie partijen. Niettemin is het resultaat van de discussie over de koers en het karakter van het CDA zoals neergelegd in de nota en aanvaard door de partijen, onmiskenbaar. Het CDA wil nadrukkelijk een christelijk geïnspireerde politieke organisatie zijn en het ontwikkelt op die basis een bij voortdurend te toetsen con-

creet beleid. Het Evangelie is daarbij 'een gave, een opgave en een uitdaging'. Dat concrete beleid wordt in de nota in grote trekken scherp geformuleerd. De wijze waarop aan de C inhoud behoort te worden gegeven, wordt uitvoerig in een vijftal hoofdstukken uiteengezet.

Zoals gezegd, de politieke partij als machtsfactor wordt in de nota niet uit het oog verloren, maar behandeld als *secundair* probleem. Primair gaat het er voor het CDA om een bepaald type van politiek beleid i.c. het christen-democratische type, te formuleren en uit te dragen. Secundair is de vraag hoe voor dat beleid de kiezer gewonnen kan worden. Nog anders gezegd: niet de kiezer bepaalt het beleid maar het beleid bepaalt de kiezer. Die conclusie moet men uit de nota van de Contactraad trekken. Wie het anders wil zal een nieuwe partij moeten oprichten. In het CDA zal deze persoon in ieder geval teleurgesteld moeten worden.

Terechte zorgen?

Uit het voorgaande moge blijken dat we met het CDA inderdaad primair hebben beoogd inhoud te geven aan *christen-democratische politiek*. Daarvoor *behoren* wij ons primair zorgen te maken. Het is een andere vraag of de huidige zorgen terecht zijn.

Is er iets mis met onze identiteit? Moeten het CDA-programma en het beleid op belangrijke punten worden bijgesteld? Mijn antwoord is ontkennend. Ik zal niet beweren dat er op het CDA in al zijn verschijningsvormen en beleidsdaden niet veel zou zijn aan te merken. Maar te stellen dat het opereren van het CDA op gespannen voet zou staan met de identiteit en de koers, zoals oorspronkelijk beoogd en vastgelegd is in tal van documenten t/m het Program van Uitgangspunten en het verkiezingsprogramma toe, is een opvatting die ik niet kan delen.

Laat ik vooropstellen dat wij nooit met het CDA een soort partij bedoeld hebben

als de RPF of de EVP. Mensen die welbewust het CDA hebben ingeruild voor dat soort partijen, hebben dat terecht gedaan. Het CDA voert een ander beleid en heeft een andere identiteit. Zij horen inderdaad niet in het CDA thuis. Deze ontwikkelingen zijn electoraal natuurlijk vervelend, maar in feite zijn ze gezond voor het CDA. Wij moeten niet proberen die mensen via concessies in ons beleid terug te halen.

Helaas zijn er ook nogal wat mensen die weglopen naar deze getuigenispartijen, omdat zij het spanningsveld van het CDA als christen-democratische partij die regeringsverantwoordelijkheid wil dragen, niet meer aankunnen. Zij kiezen voor de gemakkelijke weg van de principiële getuigenispartij. Gelukkig kunnen we constateren dat er nogal wat mensen zijn die van deze dwaling terugkomen.

De EVP heeft zich in het parlement eigenlijk nog niet gemanifesteerd, maar uit het stemgedrag blijkt dat deze partij zeker niet dicht bij ons staat. Dat geldt evenzeer voor de RPF, waar we in het parlement iets meer van weten. Natuurlijk hebben we met zo'n partij wel communicatiepunten. Maar in de politieke en mentale opstelling staan we vaak ver van elkaar. Met name inzake de taak en positie van de overheid blijken de opvattingen sterk uiteen te lopen, hetgeen verdragende consequenties heeft.¹

De identiteit en de koers van het CDA staan echter wel onder voortdurende druk. Daarom *moeten* wij bezorgd zijn. Het eigenlijke probleem is m.i. dat wij onze identiteit onvoldoende herkenbaar maken in ons beleid. Daarvoor zijn meerdere oorzaken aan te wijzen. Ik wil een aantal noemen.

Kloek en kuikens

Ik meen om te beginnen dat wij, onder het

alibi van het CDA als volkspartij, toch teveel concessies doen aan de neiging iedereen te vriend te houden. Die houding is uiteindelijk schadelijk zowel voor de kwaliteit als voor de kwantiteit van de partij.

Teveel heeft het CDA nl. de neiging als een grote kloek alle kuikens, van welk pluimage ook, onder haar vleugelen te willen verzamelen. Daardoor heeft het CDA-beleid teveel het karakter gekregen van grootste gemene deler of kleinste gemene veelvoud. Het compromis, hoe heilzaam op zichzelf ook in deze gepolariseerde wereld, heeft teveel nadruk gekregen. De beide andere politieke hoofdstromingen, PvdA en VVD, presenteren zich daarentegen als 'duidelijk'.

De PvdA kiest voor solidariteit met de vakbeweging en met de laagstbetaalden, tégen aantasting van de koopkracht, voor verdergaande nivellering, tégen de macht van multinationals, tégen de plaatsing van de nucleaire middellange-afstandswapens. De VVD kiest op haar beurt voor ont-plooiing van de ondernemingen, exportbevordering, voor een sterk gezag, meer politiek, recht en orde, voor krachtige steun aan de westelijke alliantie. En, zo stellen zij, het CDA hangt daar zo'n beetje tussen in. Het CDA voert een 'enerzijds-anderzijds' politiek, schippert, probeert kool en geit van verschillende tegen elkaar botsende belangen te sparen. Het beeld dat de christen-democratie i.c. het CDA aldus oproept is niet aantrekkelijk, niet wervend, niet inspirerend. Het is gewoon saai. Dat is slecht voor onze identiteit, waardoor trouwe kiezers gaan aarzelen of zelfs weglopen. Nieuwe kiezers worden er niet door aangetrokken en dus is het ook slecht voor je zetelal.

Driestromenland in gevaar

Wij hebben vanaf het begin verkondigd

¹ Nog zeer onlangs is dit bijvoorbeeld weer duidelijk gebleken bij het debat met betrekking tot de Wet op de Kansspelen. Klein rechts is theocraat, wij zijn christen-democraat!

een eigen derde weg in de Nederlandse politiek te zijn. En wie de stukken leest en het beleid volgt, weet dat die stelling juist is. Daarom hadden we ook reden om de pogingen tot het bereiken van een politieke tweedeling van Nederland tegen te gaan. Maar paradoxaal genoeg werken we af en toe er zelf aan mee. Herhaaldelijk is bijv. door prominenten uit het CDA gesteld dat het met de VVD veel beter regeren is dan met de PvdA. De VVD is compromisbereid, geeft ruimte aan de coalitiepartner, heeft respect voor andere opvattingen etc., terwijl de PvdA een van zichzelf vervulde, arrogante en drammerige club is. Zelfs kwam het tot in de publiciteit beleden persoonlijke vriendschappen tussen de lijsttrekkers van CDA en VVD. Maar van die gekweekte sfeer van vriendschap tussen CDA en VVD heeft het CDA niet geprofiteerd, de VVD daarentegen dubbel en dwars wel. En dus is het gevaar levensgroot dat het CDA communicerend vat wordt met de VVD; dat christen-democratie en liberalisme met elkaar dreigen te versmelten en het driestromenland verdwenen zal zijn. Als die ontwikkeling zich doorzet kan dat het einde van christelijk geïnspireerde politiek in ons land gaan betekenen. We bedreigen hiermee nl. onze eigen identiteit. Liberalisme en socialisme gaan van principes uit, die de christen-democratie vreemd zijn. Liberalisme én socialisme stellen immers de autonome mens in hun leer centraal; religie en levensovertuiging worden als een persoonlijke zaak gerespecteerd, maar zeker niet tot richtsnoer genomen voor het politiek handelen. En dat is wat het CDA juist wel wil doen: het Evangelie nemen tot richtsnoer voor zijn politieke handelen.

Permanente coalitiepartner

Een derde element dat een negatieve invloed uitoefent op de identiteit van het CDA is het feit dat deelname van het CDA aan de regering vrijwel een automa-

tisme is. Zonder het CDA kan er kennelijk geen parlementair meerderheidskabinet tot stand komen. Welk beleid er ook wordt gevoerd, het CDA draagt er mede verantwoordelijkheid voor.

Nu kan men over het dragen van regeringsverantwoordelijkheid natuurlijk een zeer positief verhaal houden. Deelname aan de regering en de mogelijkheid aldus directe invloed uit te oefenen op de politieke gang van zaken is immers het doel van iedere politieke partij. De sedert 1918 vrijwel onafgebroken deelname van christen-democraten aan de respectievelijke regeringscoalities heeft echter ook sterk vervagend gewerkt met betrekking tot de christen-democratische identiteit. Bij de kiezer is het beeld ontstaan dat voor de inkleuring van een coalitie niet zozeer de deelname van het CDA als wel de deelname van socialisten of liberalen van belang is. Immers: het CDA doet toch wel mee; het gaat erom of daarnaast hetzij de PvdA hetzij de VVD meedoet. Het spreekt vanzelf dat beide laatste partijen dit beeld maar al te graag aanwakkeren. Toch weet de kiezer maar al te goed dat het CDA in grote mate verantwoordelijk is voor het gevoerde beleid. Het CDA is immers de eerst verantwoordelijke voor een beleid dat zeker in de huidige moeilijke situatie als hoogst onaangenaam wordt ervaren door de grote massa van ons volk. Dat plakt nog eens een zwaar negatief etiket op de identiteit van het CDA.

Verdeeldheid

En dan is er natuurlijk het feit dat het CDA op enkele belangrijke beleidspunten verdeeld is en dit – soms ietwat masochistisch – ook openlijk laat blijken. Maar al te graag wordt een dergelijke verdeeldheid door onze tegenstanders aangegrepen als 'bewijs' dat de christen-democratische denkwijze geen betekenis heeft wanneer het er echt op aankomt. Juist ook in verkiezingscampagnes is dit een dankbaar

en voor de hand liggend item waarmee de geloofwaardigheid van de christen-democratie en haar identiteit in diskrediet kan worden gebracht. Wij lenen ons hiervoor steeds erg gemakkelijk en huilen pas tranen met tuiten als de negatieve electorale vruchten geplukt zijn. Ik werk dit niet verder uit, want hier is al genoeg over gezegd door anderen.

Profileren!

Het kan tegen de achtergrond van het bovenstaande nauwelijks verwondering wekken dat het CDA het bij verkiezingen moeilijk heeft. Maar het verlies van 3 zetels op 8 september j.l. is toch wel verontrustend. Verontrustend in de eerste plaats omdat onze christen-democratische politiek, onze christen-democratische identiteit kennelijk in deze periode een afnemend appèl doet op de Nederlandse kiezer. Verontrustend in de tweede plaats omdat onze mogelijkheden in het realiseren van onze politieke idealen afnemen met ons zeteltal, met onze machtspositie. En al is dit laatste, zoals eerder betoogd, geen doel in zichzelf voor het CDA, het is wel ons belangrijkste instrument. Ik stel de vraag opnieuw: moeten wij nu onze identiteit gaan aanpassen? Moeten wij ons beleid bijbuigen? Ik zal zeker pleiten voor kritisch zelfonderzoek. Ik acht bezinning op onze identiteit altijd en dus ook nu zeker op haar plaats. Maar laten we er in vredesnaam voor oppassen de huik naar de wind te gaan hangen. Wij hebben nadrukkelijk met het CDA een partij gewild met een *christen*-democratische identiteit. Die identiteit zal altijd voor veel kiezers een obstakel vormen om zich tot het CDA te bekennen. Wij richten ons tot het hele Nederlandse volk, zo staat er geschreven in ons Program van Uitgangspunten. De realiteit is en zal ook blijven dat velen zich niet met het christen-democratisch denken verwant zullen voelen. Ons 'natuurlijke' kiezersreservoir is nadrukkelijk beperkt. Alleen met een aansprekend beleid en op-

treden zullen wij nieuwe kiezers kunnen werven. Maar dat 'aansprekende' zal m.i. niet moeten gebeuren door de kiezers naar de mond te praten. Wij dienen onze identiteit niet meer aansprekend te maken door haar te veralgemeniseren en zodoende breder toegankelijk te maken. Veeleer is het onze opdracht om die identiteit meer sprekend te maken, meer te profileren in ons beleid.

Hoe?

Door als partij en als fractie veel nadrukkelijker *keuzen* te maken op de hoofdpunten van het beleid. We mogen en moeten intensieve discussies voeren met elkaar. De vonken mogen er af vliegen. Maar uiteindelijk moet het tot een keuze komen. Kolen en geiten kunnen niet eendeloos worden gespaard. We moeten hoekiger en bonkiger worden in onze uiteindelijke stellingnames. Dat vraagt lef en zal nu eens deze dan weer gene groep voor het hoofd stoten. Zo zullen we een duidelijker keuze moeten maken ten aanzien van de vraag in welk kader we de plaatsing van de kernraketten zien zitten of niet. We zullen duidelijk moeten maken dat we met alle respect voor andere samenlevingsvormen het gezin nadrukkelijk als eerste samenlevingsvorm zien. We zullen de keuze voor de zwakke groepen duidelijk moeten maken bij de reconstructie van het stelsel der sociale zekerheid. We zullen de derde wereld als eerste prioriteit metterdaad moeten handhaven. We zullen het opkomend racisme met kracht moeten verwerpen door duidelijk stelling te nemen ten gunste van de culturele minderheidsgroepen in onze samenleving. We dienen in de vraagstukken van leven en dood niet de indruk te wekken sluipende concessies te doen. Onverlet het begrip voor bijzondere situaties behoort het CDA de principiële onaantastbaarheid van het leven te beklemtonen. Hetzelfde geldt met name de waarden van rechtsstaat en democratie. Het moeten christen-democratische her-

kenningspunten zijn waarbij binnen- en buitenwacht weten wat ze aan ons hebben. Nogmaals, de discussie moet intensief zijn en de opvattingen mogen zeker ook in beweging blijven. Maar we moeten wel duidelijk stellingen betrekken. Dat geldt voor de partij, maar zeker ook voor de kamerfracties. Met name de Tweede Kamerfractie zal vrijwel steeds als een gesloten front moeten opereren. Een fractie is geen gesprekscentrum, maar een orgaan dat ook bij moeilijke discussies uiteindelijk tot een eenduidig standpunt moet komen. In de huidige tijd, met radio, tv en pers overal bovenop, is de fractie het gezicht van de partij. Wij kunnen op dit punt toch wel iets leren van de PvdA.

Dat hoeft onze coalitiebereidheid als zodanig niet te verminderen. Wel zullen wij onze inhoudelijke grenzen scherper moeten trekken. Anders gezegd: niet altijd zal het CDA zich moeten offeren op het altaar van de coalitie met een beroep op het landsbelang. Wij zullen niet tot ieder compromis bereid moeten zijn. Kunnen wij nog volkspartij blijven met haar pluriforme samenstelling? Jazeker, wij zullen blijvend die veelvormigheid moeten willen representeren. Wij zullen de discussie tussen de verschillende bevolkingsgroepen binnen de partij en in de samenleving moeten blijven stimuleren en begeleiden. En het CDA mag ook best in de fasen vóór de besluitvorming van verschillen in opvatting doen blijken. Die ruimte hoort tot de christen-democratische stijl. Maar wij kunnen niet zo veelvormig worden dat iedereen zich binnen dat CDA zal kunnen thuisvoelen. Profileren van onze eigen identiteit zal ons kiezers kosten. Het zal naar mijn overtuiging óók kiezers opleveren. Het positieve of negatieve saldo zal mij een betrekkelijke zorg zijn.

CDA en 'geestverwante' organisaties

Op één punt wil ik nog afzonderlijk de aandacht vestigen in dit verband. Wij

proberen politiek te bedrijven vanuit een evangelische inspiratie. Dat hebben we met het CDA nadrukkelijk beoogd. Wij hebben ons daarmee echter ook bewust begeven in de stormachtige ontwikkelingen van heel christelijk Nederland inzake de vraag: wat is de betekenis van de Heilsboodschap voor ons persoonlijk én voor ons maatschappelijk leven? Het CDA heeft daarbij zelfs een voortouw genomen door katholieke en reformatorische christenen in de politiek in één huis te zetten. En wanneer het dan gaat over de betekenis van het Evangelie voor onze samenleving is juist het CDA in de positie om het initiatief te nemen tot een discussie daarover met maatschappelijke organisaties op christelijke grondslag in onderwijs, cultuur- en welzijnsector; met de christelijk-sociale organisaties; met de kerken en de daarmee verwante organisaties.

Wij mogen en kunnen er toch vanuitgaan dat onze gemeenschappelijke uitgangspunten een ruime basis zijn voor gezamenlijke denkbeelden. Wij hebben toch die antenne voor elkaar. De vorming van het CDA vond plaats en eiste alle interne aandacht op juist in een tijd dat oude maatschappelijke relaties uiteenvielen of tot een herschikking kwamen. Thans ligt het m.i. juist op de weg van het CDA om de relaties met in beginsel geestverwante organisaties opnieuw aan te gaan en een nieuwe gedaante te geven. Wij kunnen inhoudelijk en instrumenteel niet zonder elkaar. Wij moeten elkaars identiteit en de geloofwaardigheid ervan waar mogelijk versterken.

Nogmaals: geen aanpassing van onze identiteit mag onze bedoeling zijn. Wij zullen die identiteit wel veel meer sprekend en geloofwaardig moeten maken. Het CDA zal immers vooral worden gemeten aan het 'christelijke' in zijn politieke handelen. Als wij ons niet bezielde, geïnspireerd gedragen, dan wordt het CDA, juist vanwege die C, gewogen en te licht

bevonden. Door onze politieke tegenstanders, maar ook door ons eigen electoraat. Wij verkeren in een moeilijke periode van ons nog maar korte bestaan. Wij komen er doorheen wanneer we niet de ogenschijnlijk gemakkelijkste, doch de voor

het CDA kenmerkende moeilijkste weg kiezen.

